

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

*Прохоренко О. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

РІВЕНЬ І ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИХ КАДРІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ (1945-1955 РР.)

Висвітлено та проаналізовано фактичний рівень матеріально-побутового забезпечення, житлові умови та умови науково-педагогічної праці викладачів вищої школи.

Ключові слова: професорсько-викладацькі кадри, рівень життя, якість життя, соціально-побутове становище, житлові умови, суспільні настрої.

Післявоєнне десятиліття (1945–1955 рр.) один з найбільш складних і суперечливих періодів історії УРСР. Друга світова війна загострила велику кількість соціально-побутових проблем, що постали перед усім населенням УРСР. Курс на побудову воєнно-індустріальної держави, який було взято після війни, загострив першочергові проблеми в матеріально-побутовому забезпеченні українського народу.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі узагальнення і критичного переосмислення архівних джерел, опублікованих документальних матеріалів та наукового доробку попередників висвітлити та проаналізувати рівень і якість життя науково-педагогічної інтелігенції України в другій половині 40-х – першій половині 50-х рр. ХХ ст.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної історичної науки соціальна історія надає нові можливості вивчення і інтерпретації життя та діяльності науково-педагогічних кадрів в 1945–1955 рр. Норми повсякденного життя є вираженням соціально-культурного статусу як окремої особи, так і соціальної групи. Реалії тієї чи іншої епохи виявляються при вивченні деталей людської буденності. В цьому контексті професорсько-викладацькі кадри стають об'єктом, а не суб'єктом історичного процесу.

Сучасні тенденції в історичній науці вимагають вироблення нових теоретичних і методологічних підходів щодо вивчення історичних процесів, історія повсякденності стає предметом наукових зацікавлень все ширшого кола вітчизняних дослідників. Умовам життя та побуту населення України під час Другої світової війни присвячена колективна праця І. Дробота, В. Кучера, А. Слюсаренка, П. Чернеги [1]. Помітним явищем у висвітленні ряду аспектів повсякденного життя та матеріально-побутового забезпечення населення післявоєнного періоду стали дослідження Т. Вронської, О. Ісайкіної, Л. Ковпак, О. Лисенко та ін. [2]. Аналіз історіографії засвідчує, що проблема досліджена недостатньо. Вона фактично не розроблена ні в дисертаційному, ні в монографічному вимірах, чим і привернула увагу автора.

Рівень і якість життя головних дійових осіб в системі вищої освіти, в першу чергу, визначає соціальний статус вищої школи взагалі і викладацького складу зокрема. Одним із факторів, що встановлює місце особистості в суспільній ієрархії є її матеріально-побутове

забезпечення. Поряд з цим, стан життя населення, його соціально-побутове забезпечення, рівень надання послуг та гарантії держави відображають рівень економіки та пріоритети державної політики.

Коли пройшла ейфорія від перемоги у Другій світовій війні, люди залишилися сам на сам зі своїми повсякденними проблемами, досить буденними, але від того не менш болісними. Після завершення війни, ВКП(б)У взяла курс на побудову воєнно-індустріальної держави, створення соціально однорідного й політично-монолітного суспільства, відсунувши на задній план вирішення основних проблем матеріально-побутового забезпечення населення.

На стан матеріально-побутового забезпечення впливає перш за все матеріальна винагорода за працю, яка є важливим показником життєвого рівня людини. Винагорода за працю є еквівалентом важливості та поваги, вона є оцінкою потрібності того чи іншого спеціаліста для країни.

Оплата праці педагогів ВНЗ установлювалась в залежності від стажу педагогічної роботи, посади та кваліфікації, а також від наявності вченого ступеня і вченого звання та від рівня самого навчального закладу. До вересня 1946 р. середня ставка викладача ВНЗ складала від 1000 до 1300 руб. З метою покращення соціально-матеріального становища науково-педагогічної інтелігенції у вересні 1946 р. вийшла постанова "Про підвищення окладів і покращення матеріально-побутових умов професорсько-викладацького складу" [3, с. 102]. При цьому після грошової реформи, яка була впроваджена в 1946 р. в УРСР ціни на продукти першої необхідності також значно подорожчали.

Щоб дослідити рівень і якість життя професорсько-викладацьких кадрів, потрібно, перш за все, звернути увагу на реальну заробітну плату, яка виражається сумою товарів і послуг, які працівник може одержати за певну грошову винагороду при даному рівні цін на товари. Потрібно зазначити, що у досліджуваній період державні ціни на товари ділились на дві категорії: пайкові та комерційні (існували також "спекуляційна" цінова політика, яка знаходилась на тіньовому рівні поза державним контролем). Цінова політика на продуктиві та промислові товари в 1946 р. в УРСР була представлена такими цифрами: житній хліб – 3 руб. 20 коп. (комерційна ціна – 7 руб.), хліб пшеничний (85 % помолу) – 4 руб. 50 коп. (13 руб.), крупа гречана (1 сорт) – 11 руб. 50 коп. (26 руб.), м'ясо – 28 руб. (70 руб.), олія соняшникова рафінована – 28 руб. (130 руб.), шкіряні чоботи – 1200 руб., туфлі жіночі – 2600 руб., калоші чоловічі 700 руб., шкарпетки чоловічі бавовняні 45 руб. тощо [4, арк. 211]. Отже, розглянувши цінову політику, яка діяла на той час у республіці та порівнявши її із винагородою за працю, яку отримували викладачі, можна зазначити, що пристойно харчуватись та вдягнутись, забезпечувати свої родини не міг жоден представник науково-педагогічної інтелігенції. Звісно, та професура, яка мала вчені ступені, звання, значний стаж роботи могла мати кращий продуктивний кошик та одяг ніж викладачі без вчених ступенів та звань. Викладач із мінімальною ставкою у розмірі 1100 руб. не міг навіть купити пару шкіряних чобіт, яка на той час коштувала 1200 руб. [4, арк. 211] Так, навіть при мінімальному окладі представник науково-педагогічної інтелігенції міг собі дозволити більш менш пристойно вдягнутись та заповнити продуктивний кошик.

З огляду на стан справ у повоєнний період та порівнюючи винагороду за працю серед різних категорій населення, платня професорсько-викладацьких кадрів ВНЗ була вищою, ніж у робітників. Наприклад, середньомісячна зарплата робітників у народному господарстві в 1950 р. складала 646 руб., в 1955 р. – 711 руб. [5, с. 501-502]. Потрібно зазначити, що в усьому світі ситуація, коли люди високоінтелектуальної праці мають

винагороду за працю у кілька разів більшу, ніж особи фізичної праці є нормальною і вказує на те, що держава піклується про інтелектуальний потенціал країни.

З огляду на вищесказане можна відмітити, що заробітна плата науково-педагогічної інтелігенції протягом повоєнного десятиріччя зростала, але система розподілу товарів, яка діяла у СРСР не всім громадянам забезпечувала достатнє соціально-побутове становище. Наявність грошей у особи не завжди означала наявність продуктових та промислових товарів. Як зазначає Г. Андрієвський, нові умови життя вимагали і нових слів, а також застосування хоча і старих слів, але в новому значенні. Товари стали не “продавати”, а “відпускати”, придбання їх стало не “купівлею”, а “отоварюванням”, пояснювалось це дефіцитом і картками. На картки не можна було “купити”. Проблема полягала в тому, щоб в магазині був той товар, який вказано в картці. На жаль, таке було не завжди і не всюди [6, с. 312].

Реальний стан продовольчого забезпечення науково-педагогічної інтелігенції відображений у численній кореспонденції тих років. Наприклад, в процесі перегляду цензурою поштової кореспонденції, яка надходила з м. Харкова, було виявлено 80 листів студентів, в яких описувались матеріально-побутові умови життя викладачів та студентів. Так, одна зі студенток повідомляла: “Ти не можеш собі уявити, як я розчарована у навчанні і в усьому на світі. Адже ці представники високого становища в суспільстві у нас в інституті голодні, як вовки. Взяти хоча б наших викладачів німецької мови. ...Зараз їм доводиться стояти у черзі за 500 грамів хліба, так само, як і студентам” [7, арк. 210]. Отже, замість плідної науково-педагогічної роботи педагоги змушені були простоювати в чергах, для того щоб не померти від голоду.

Зважаючи на те, що у післявоєнні роки в магазинах частими були перебої з продуктами харчування, більшість представників професорсько-викладацького складу намагалися мати індивідуальні городи. Вони були змушені вирощувати картоплю, квасолю, овочі, тому що продуктове забезпечення не давало змоги нормально прохарчуватися.

Якість товарів, що доходили до середнього споживача, залишалася дуже низькою. В умовах відсутності конкуренції, матеріальних стимулів і “всеядності” покупців, брак у виробництві товарів широкого вжитку сягав великих розмірів і був неминучим. Така ситуація зайвий раз підтверджує, що у наміри влади не входило покращення рівня життя громадян, бо саме “якість споживчих товарів засвідчує реальне, а не декларативне ставлення до людини” [8, с. 18].

Після завершення війни науково-педагогічна інтелігенція особливо гостро потребувала соціального захисту. Серед інших груп населення люди інтелектуальної праці зубожіли найбільше. Одяг науково-педагогічної інтелігенції за період військового часу катастрофічно обносився. Одяг крім того, що був дефіцитом, коштував дорого. Протягом перших післявоєнних років студенти та викладачі в основному були одягнені у солдатські гімнастерки, чоботи та шинелі [9, с. 168].

Одяг переважної більшості науково-педагогічної інтелігенції у досліджуваний період не відрізнявся особливим стилем і вишуканістю. Післявоєнна повсякденність запам'яталася сучасникам в сіро-зеленому кольорі шинелей і гімнастерок. Непоодинокими були випадки, коли необхідне вбрання перешивали зі старих залежаних речей, постільних простирадл, чоловічих піджаків і брюк, власники яких не повернулися з війни.

Гарний і престижний одяг крім того, що був дефіцитом, коштував дорого. Гарно вдягтися могли лише окремі групи населення – найвищі партійні керівники й передовики виробництва. Потрібно зазначити, що перед проблемою пристойно вдягнутися постали

навіть керівники складу Народного Комісаріату освіти – начальники управлінь та відділів, не кажучи вже про основну масу населення УРСР.

Дефіцит якісних товарів народного споживання й недоліки в організації торгівлі і сфери послуг, громадського харчування відбивалися на добробуті, комфорті, і, зрештою, на настроях професорсько-викладацьких кадрів, їх педагогічній і науковій активності. Науково-педагогічна інтелігенція в зазначений період повинна була відпрацювати відведені години у ВНЗ, обов'язково взяти участь в політико-агітаційних зборах, вистояти величезні черги у магазинах, не відволікаючись, щоб не пропустити когось без черги. Черги в післявоєнний період стали ознакою епохи. Через скрутне матеріальне становище та гострий дефіцит, що прогресував у країні, придбати більшість необхідних товарів було проблематично, що викликало невдоволення в професорсько-викладацькому середовищі.

Як показав аналіз архівних матеріалів, в післявоєнний період в УРСР вживались заходи з відбудови мережі побутових закладів: пралень, лазень, перукарень, готелів, різного роду майстерень тощо. Однак вони довгий час не могли забезпечити потреб населення, а деякі з них – навіть досягти довоєнного стану. Функціонування лазень для міського населення в досліджуваний період мало особливе значення. Відвідування цієї установи було чи не єдиним способом підтримання особистої гігієни. У післявоєнний період ВНЗ не мали в своєму підпорядкуванні лазень для професорсько-викладацького складу. До того ж, в зазначений час в середньому на одне місто припадало лише 3–4 лазні, у Києві функціонували лише дві, а в деяких містах, як Ворошиловград, Одеса та інші, їх не залишилось зовсім. Неабияке значення для полегшення домашньої праці професорсько-викладацьким кадрам мала діяльність пралень, які функціонували при найбільших ВНЗ України і обслуговували викладачів і студентів цих закладів.

У 50-ті рр. ХХ ст. розширювалась, хоча і повільно, мережа вузівських медичних установ. Завдяки цьому в значній мірі поліпшувалось медичне обслуговування науково-педагогічної інтелігенції. В досліджувані роки матеріальна база вузів мала в своїй структурі і оздоровчо-спортивні табори, і санаторії-профілакторії, що повинні були забезпечувати більш-менш нормальні умови відпочинку викладачам та студентам. З наведених даних видно, що соціальна політика в УРСР у другій половині 40-х – першій половині 50-х рр. ХХ ст. була неоднозначною. Як видно, матеріально-побутове становище професорсько-викладацького складу ВНЗ України другої половини 40-х – першої половини 50-х рр. ХХ ст., як і більшості населення, не було стабільним. Влада, намагаючись зрівняти всі соціальні групи населення на побутовому рівні, внесла загострення боротьби за існування, за право їсти та володіти найнеобхіднішим. В Україні було створено систему централізованого розподілу, що зробило можливим маніпулювати людьми.

Не можна всебічно висвітлити рівень і якість життя тогочасної науково-педагогічної інтелігенції, не розглянувши житлового питання, що включає в себе наявність житлової площі, умови, якість, квадратуру, зовнішнє і внутрішнє оформлення. Перш за все, основою життя будь-якої людини є місце, де вона мешкає, відпочиває та проводить найбільшу частину свого буття.

У перші повоєнні роки для більшості інтелігентських родин гострою залишалася житлова проблема. Після війни в умовах інтенсивної міграції, приросту міського населення, який значно перевищував динаміку зростання кількості житлової площі, проблема забезпечення житлом набула особливого звучання. Загальний стан був надзвичайно злиденним: розруха, голод, чимало людей жили в бараках, землянках, пристосованих під житло виробничих спорудах, перідко без найнеобхідніших для

існування речей.

Індивідуальна квартира для професорсько-викладацьких кадрів на рубежі 40-50-х рр. ХХ ст. у Києві була явищем рідким, водночас ставши нормою для партійно-радянської еліти. Письменник А. Дімаров відзначав: “На професорській колонії, тепер професурою і не пахло. Всі особняки захопили відставники від майорів аж до генералів, які щільно обсіли міста України. Їх охоче приймало начальство, надаючи поза чергою квартири, будинки, щедро нарізаючи землі під забудову – команда на це, либонь, надійшла з самої Москви, без команди з Москви ніхто в той час не смів і дихнути” [10, с. 30]. Не маючи власного житла, а також змоги його отримати, досить часто викладачам ВНЗ доводилось роками жити в місцях, які не були пристосовані для нормальної життєдіяльності педагогів та їх родин.

По закінченню війни тривала практика так званого ущільнення житла, суть якого полягала в тому, що до власників окремих впорядкованих квартир підселяли інших жильців, тобто створювали комунальні квартири. Російська дослідниця соціальної історії О. Лебіна зазначає, що комуналка – це, перш за все, дивне товариство, незрозуміло за яким принципом змушених разом проживати людей. Сусіди тут не пов’язані а ні загальною сферою трудової діяльності, як в гуртожитку, а ні хворобою, як у лікарні, а ні віком, як у дитячому будинку, а ні навіть злочином, як у в’язниці. Скупченість в комуналках породжує стреси та підвищену агресивність [11, с. 183]. Після війни більшість населення УРСР проживало в комунальних квартирах, де на сім’ю, як правило, надавалась одна кімната, а кухня, ванна, туалет були загальними. “Іноді кімнати не мали перегородок, і окремі сім’ї відмежовувались лише простиррадлами, які звисали зі стелі” – відзначає Дж. Хоскінг [12, с. 310]. В комунальних квартирах формувалось та підтримувалось почуття колективізму, яким так пишалася радянська держава.

Хатня обстановка тих представників науково-педагогічної інтелігенції, кому пощастило отримати житло, була досить скромною. Післявоєнне життя науково-педагогічної інтелігенції країни мало багато побутових проблем, не вистачало домашнього начиння (каструль, чайників, ложок, виделок тощо). Меблями, як правило, слугували дошки, ящики, різні будівельні матеріали тощо – на них спали, їли, працювали. Так, М. Нечиталюк, відвідавши квартиру відомого вченого і викладача української літератури КДУ ім. Т. Г. Шевченка М. С. Шаховського, згадував: “Він посадовив мене на якийсь ящик, бо меблів не було жодних, крім ліжка” [13, с. 19]. Відсутність нормальних житлових умов доповнювалась майже повним браком елементарного хатнього начиння.

Науково-педагогічній інтелігенції довелось розпочинати мирне життя у складних умовах повоєнної розрухи. Міста були позбавлені нормального водопостачання і електроенергії, більшість з них не мали каналізаційної системи. Одна з невирішених соціально-побутових проблем полягала в тому, що основний склад учених не був належним чином забезпечений житлом. У цей час викладачам та їх сім’ям доводилось шукати притулку у родичів, жити на горищах тощо. Через дефіцит житла одна частина викладачів змушена була оселятися на своїх робочих місцях в аудиторіях, лабораторіях та інших приміщеннях ВНЗ.

Науково-педагогічна інтелігенція Української РСР другої половини 40-х – першої половини 50-х рр. змушена була жити в умовах, що не задовольняли нормальної життєдіяльності, не надавали засобів для ведення наукової роботи в домашніх умовах та відпочинку після важкого робочого дня.

Хоча протягом 1945–1955 рр. рівень і якість життя науково-педагогічної інтелігенції

поліпшувались, водночас, цей процес відбувався занадто повільно. Споживчий ринок насичувався вкрай незадовільно. Більшість представників науково-педагогічної інтелігенції були змушені витратити велику кількість часу задля того, щоб “дістати” необхідне, що позначалось на їх фізичному та моральному здоров’ї. Найкраще міг влаштувати своє життя, кар’єру і побут той, хто був здатний завести потрібні знайомства, “домовитися” з важливими особами, а іноді й збрехати, звести наклеп або зрадити.

Матеріально-виробнича база ВНЗ УРСР, вкрай постраждала під час війни, що в свою чергу справило негативний вплив на умови науково-педагогічної праці. ВНЗ хронічно бракувало навчальних приміщень, кабінетів, особливо обладнання та приладів. Значні перебої з опаленням призводили до того, що викладачам доводилось працювати в холодних аудиторіях. Брак приміщень змушував ВНЗ працювати у дві, а подекуди і в три зміни.

Відчутний брак потрібної кількості науково-педагогічної інтелігенції у ВНЗ УРСР, особливо з досвідом роботи та вченими ступенями, призводив до перевантаження наявних кадрів. Подекуди академічне навантаження перевищувало всі допустимі норми, відбивалося на педагогічному процесі, а на наукові дослідження взагалі не вистачало часу. До цього додавались численні обов’язкові політвиховні заходи, пропагандистська і масово-політична робота, що відбирало час, необхідний для науково-педагогічної діяльності професорсько-викладацьких кадрів.

Негативно впливали на умови науково-педагогічної праці обмежені можливості виходу у світовий освітянський простір. У 1945–1955 рр. були заборонені відрядження за кордон, обмежений доступ до іноземної наукової літератури, архівних матеріалів. Жорсткі ідеологічні рамки звузили коло досліджуваних наукових проблем. ВНЗ УРСР мали можливість взаємодіяти лише з закладами, розміщеними в союзних республіках СРСР, які функціонували на основі уніфікованих програм, підручників тощо. Науково-педагогічна інтелігенція була позбавлена права налагоджувати контакти з зарубіжними колегами.

Незадовільне матеріальне становище та брак більшості життєво необхідних товарів знижували рівень і якість життя педагогів. Матеріально-побутове становище професорсько-викладацького складу ВНЗ України другої половини 40-х – першої половини 50-х рр. ХХ ст., як і більшості населення, не було стабільним. Влада, намагаючись зрівняти всі соціальні групи населення на побутовому рівні, внесла загострення боротьби за існування, за право їсти та володіти найнеобхіднішим. В Україні було створено систему централізованого розподілу, що зробило можливим маніпулювати людьми. Водночас, не можна стверджувати, що владні структури не намагалися розв’язати матеріально-побутові труднощі та не звертали уваги на становище викладачів, але цей процес проходив надто повільно, що впливало на самопочуття і настрої викладачів. Цінність особи, комфорт і зручність її існування не розглядалися владою як першочергові завдання. Між декларованими соціалістичними гаслами, які виголошувались з трибун і друкувались на шпальтах газет, та умовами життя науково-педагогічної інтелігенції пролягала нездоланна прірва. Висловлювати невдоволення було небезпечно, адже критика влади розцінювалась як “ворожі прояви”, відтак більшість представників науково-педагогічної інтелігенції мовчки переживали весь тягар матеріальної скрути. Таким чином, матеріально-побутове становище науково-педагогічної інтелігенції в Українській РСР в післявоєнне десятиліття було складним. Причинами низької якості та рівня життя науково-педагогічної інтелігенції УРСР, були наслідки війни, пріоритетний розвиток важкої промисловості та військових програм, нехтування соціальною сферою з боку держави.

Загалом рівень і якість життя професорсько-викладацьких кадрів ВНЗ України у повосенний період не відповідали їх життєвим потребам. Повсякденне життя проходило в надзвичайно складних умовах. Гострий дефіцит життєво необхідних товарів та скрутне матеріальне становище знижували рівень споживання. Розвиток побутової та медичної галузі народного господарства лише частково сприяли покращенню життя викладачів. Стан житлового забезпечення не задовольняв нормальної життєдіяльності, не давав можливості займатися науковою роботою в домашніх умовах та нормально відпочивати після важкого робочого дня.

Використана література:

1. Дробот І. І., Кучер В. І., Слюсаренко А. Г., Чернега П. М. Український народ у другій світовій війні: навч. посібник / Національний педагогічний ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 1998. – 238 с.
2. Вронська Т. В. В умовах війни: життя та побут населення міст України (1943–1945 рр.) / НАН України; Інститут історії України. – К., 1995. – 83 с.; Лисенко О. Церковне життя в Україні. 1943–1946 рр. – К., 1998. – 391 с.; Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.). – К., 2003. – 249 с.; Ісайкіна О. Житлові умови міського населення в повоєнний період (1945–1955) // Україна ХХ ст.: культура. ідеологія. політика. Зб. ст. – Вип. 8. – К., 2005. – С. 207-212.
3. Синецкий А. Я. Профессорско-преподавательские кадры высшей школы. – М.: Советская наука, 1950. – 185 с.
4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України) – Ф. 1. – 1946. – Оп. 23. – Од. зб. 3580. – 211 арк.
5. Советская жизнь. 1946–1953 гг. / Сост. Е. Ю. Зубкова, Л. П. Кошелева, Г. А. Кузнецова. – М.: РОССПЭН, 2003. – 720 с.
6. Андреевский Г. Москва 20-30-ые годы. М.: ООО "Информполиграф", – 1998. – 352 с.
7. ЦДАГО України – Ф. 1. – Оп. 23. – Од. зб. 871. – 211 арк.
8. Дзюба І. Україна перед Сфінксом майбутнього // Український історичний журнал. – 2002. – № 3. – С. 3-22.
9. Кам'янець-Подільський державний університет в особах., Т. 2 – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – 928 с.
10. Дімаров А. Прожити і розповісти // Березіль. – 1998. – № 3-4. – С. 30-39.
11. Лебина Н. Б. Повседневная жизнь советского города: Нормы и аномалии. 1920–1930 годы. – СПб., Журнал "Нева", изд.-торговый дом "Летний сад", изд-во "Кикимора", 1999. – 320 с.
12. Хоскинг Дж. История Советского Союза. 1917–1991. – Смоленск: Русич, 2001. – 496 с.
13. Нечитайлюк М. "Честь праці" Академік Михайло Возняк у спогадах та публікаціях. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2000. – 424 с.

А н н о т а ц и я

Исследован и проанализирован фактический уровень материально-бытового обеспечения, жилищные условия и условия научно-педагогического труда преподавателей высшей школы.

Ключевые слова: *професорсько-преподавательские кадры, уровень жизни, качество жизни, социально-бытовое положение, жилищные условия, общественные настроения.*

A n n o t a t i o n

The article is devoted material well-being, housing conditions and scientific – pedagogical work of the teachers of a higher school of Ukrainian is shown.

Key words: *the scientific-pedagogical intelligentsia, standard of living, quality of the life, social-household well-being, housing conditions, public moods.*